

OD ISTE AUTORKE

Bog malih stvari

Arundati Roj

**MINISTARSTVO
NEIZMERNE
SREĆE**

Prevela
Maja Trifunović

■ Laguna ■

Naslov originala

Arundhati Roy

THE MINISTRY OF UTMOST HAPPINESS

Copyright © Arundhati Roy, 2017

Translation copyright © 2017 za srpsko izdanje, LAGUNA

Cover design copyright © David Eldridge, 2017

Kupovinom knjige sa FSC oznakom pomažete razvoj projekta odgovornog korišćenja šumskih resursa širom sveta.

NC-COC-016937, NC-CW-016937, FSC-C007782

© 1996 Forest Stewardship Council A.C.

Neutešenima

Sadržaj

1. Gde stare ptice odlaze da umru?	13
2. Havabga.	17
3. Rođenje	109
4. Dr Azad Bartija	140
5. Kilava potera	150
6. Nekoliko pitanja za kasnije	154
7. Stanodavac	157
8. Stanarka.	229
9. Prerana smrt mis Džebine Prve.	329
10. Ministarstvo neizmerne sreće.	417
11. Stanodavac	448
12. Gvi Kjom	455
Izjave zahvalnosti	459
O autorki	463

Mislim da od tvoga srca sve zavisi...

NAZIM HIKMET

U čudesni sat kad sunce zađe, a svetla još ima, vojske letećih lisica otkidaju se iz krošnji banjana na starom groblju i lebde nad gradom kao dim. Kad šišmiši odu, vraćaju se vrane. Žamor njihovog povratka domu nedovoljan je da ispuni sav muk ostao iza iščezlih vrabaca i starih beloleđih supova koji su više od stotinu miliona godina bdeli nad mrtvima, a sad su zbrisani s lica zemlje. Supovi su pomrli od trovanja diklofenakom. Diklofenak, aspirin za krave, koji se daje stoci da joj opusti mišiće, olakša bol i poveća proizvodnju mleka, na beloleđe supove deluje – delovao je – kao otrovni gas. Svaka hemijskim putem opuštena uginula krava muzara postala je otrovni mamac za supove. Kako su se krave pretvarale u osavremenjene spravljalice mlečnih proizvoda i kako je grad proždirao sve više sladoleda s karamelom, lešnicima i čokoladnim mrvicama i ispijao sve više mlečnih šejkova od manga, tako su vratovi supova počinjali da se povijaju, kao da su umorni i nesposobni da se zadrže u budnom stanju. Dok su jedan po jedan mrtvi padali s grana, s kljunova im se, nalik srebrnoj bradi, otezala pljuvačka.

Ne beše mnogo onih koji su приметili nestanak prijateljski nastrojenih starih ptica. Mnogo je toga bilo čemu se još valjalo radovati.

1.

Gde stare ptice odlaze da umru?

Živela je na groblju, kao drvo. U zoru je ispraćala vrane i dočekivala šišmiše. U suton je činila obrnuto. Između dve smene domunđavala se s duhovima supova koji su dokoličarili na njenim visokim granama. Osećala je nežni stisak njihovih kandži kao bol u odstranjenom udu. Slutila je da ih to što su uz naklon napustili scenu nije prekomerno unesrećilo.

Tek doselivši se, pretrpela je mesece nehajne okrutnosti jednako kao što bi ih pretrpelo drvo – bez uzmicanja. Nije se osvrtala da vidi koji je dečak gađa kamenom, niti istezala vrat ne bi li pročitala uvrede urezane u svoju koru. Kad su je ljudi nazivali kojekakvim imenima – klovnom bez cirkusa, kraljicom bez palate – puštala je da joj bol piri kroz krošnju slično povetarcu, služeći se šumom svoga lišća kao melemom za ranu.

Tek pošto se s njom sprijateljio i počeo da je posećuje Zijaudin, slepi imam koji je nekad vodio molitve u džamiji Fatehpuri, komšiluk je rešio da je ostavi na miru.

Muškarac Koji je Znao Engleski rekao joj je jednom davno da njeno ime napisano unatrag (na engleskom) glasi

Madžnu. U engleskoj verziji priče o Lejli i Madžnu, rekao joj je, Madžnu se zove Romeo, a Lejla Julija. To joj zazvuča smešno.

„Kažeš li da sam im od priče napravila *kičdi**?“, pitala je. „A šta će kad otkrijem da je Lejla zapravo Madžnu, a Romi zapravo Jula?“

Sledeći put kad su se sreli, Muškarac Koji je Znao Engleski rekao je da je pogrešio. Njeno ime napisano unatrag glasi Mudžna, što niti je ime, niti išta znači.

Na ovo je rekla: „Nije važno. Ja sam svako od njih – i Romi i Jula, i Lejla i Madžnu. Pa i Mudžna, što da ne? Ko kaže da se zovem Andžum? Nisam Andžum, već Andžuman. Ja sam *mehfil*, skup svih i nikog, svega i ničega. Ima li još neko koga bi pozvao? Svi su pozvani.“

Muškarac Koji je Znao Engleski rekao je da je to baš pametno sročila. Rekao je da mu samom to nikada ne bi palo na um.

„Kako da ti padne?“, pitala je. „S tvojim poznavanjem urdua? Šta si mislio, da te to što govoriš engleski samo po sebi čini pametnim?“

Nasmejao se. Ona se nasmejala njegovom smehu. Podelili su cigaretu s filterom. Žalio se da su cigarete nejvi kat kratke i nabijene, i da jednostavno ne vrede para za koje se prodaju. Ona je rekla da bi u svako doba pre pušila njih nego for skver, ili veoma muževne red end vajt.

Danas mu ne pamti ime. Možda ga nikad nije ni znala. Odavno je otišao, Muškarac Koji je Znao Engleski, gde god da je morao da ode. A ona je ostala da živi na groblju iza državne bolnice. Društvo joj je pravila metalna kutija u kojoj je čuvala muziku – izgrebane ploče i kasete – kao i stari harmonijum, odeću, nakit, knjige poezije svog oca, albume sa

* Jelo od pirinča i sočiva. (Prim. prev.)

slikama i nekoliko novinskih isečaka koji su preživeli požar u Havabgi. Ključ joj je visio na crnom koncu oko vrata, zajedno sa izvitoperenom srebrnom čačkalicom. Spavala je na istanjenom persijskom ćilimu koji je danju zaključavala, a noću prostirala između dva groba (nikad između dva ista). I dalje je pušila. I dalje nejvi kat.

Dok mu je jednog jutra čitala novine, stari imam, koji je očito nije slušao, upita tobož nehajno: „Da li je istina da čak i one među vama što su induske vere sahranjuju umesto da ih kremiraju?“

Naslučujući nevolju, ona pokuša da izvrda: „Istina? Da li je šta istina? Šta je Istina?“

Nespreman da odustane od pitanja, imam promrmlja uobičajeni odgovor: „*Sak huda hai. Huda hi sak hai.*“ Istina je Bog. Bog je Istina. Mudrost ispisana na kamionima što tutnje auto-putem. Potom začkilji slepozelenim očima i upita je prepredeno zelenim šapatom: „Reci mi, kad takve kao ti umru, gde ih sahrane? Ko ih okupa? Ko se za njih pomoli?“

Andžum dugo ne izusti ništa. Zatim se nagnu i odgovori šapatom, nimalo nalik drvetu: „Imam-sahibe, kad ljudi govore o bojama – o crvenoj, plavoj, narandžastoj – kad opisuju nebo u smiraj dana ili mesec tokom ramazana, šta vama prolazi kroz glavu?“

Nakon što su jedno drugo ranili duboko, gotovo smrtno, ostadoše da sede u tišini rame uz rame, kraj nečijeg osunčanog groba, krvareći. Na kraju Andžum progovori:

„Treba vi meni da kažete“, rekla je. „Vi ste imam-sahib, ne ja. Gde stare ptice odlaze da umru? Padaju li s neba na nas kao kamenice? Spotičemo li se o njihova tela na ulici? Ne mislite li da Svevideći i Svemogući, koji nas je sve na ovaj svet doneo, nema promisao i kako da nas iz njega izvede?“

Imamova poseta je tog dana završena ranije no obično. Andžum ga je gledala kako odlazi, lup-lup-lupkajući niz put kroz groblje, dok je njegov beli štap komponovao melodiju udarajući o prazne flaše i bačene špriceve razbacane po stazi. Nije ga zaustavila. Znala je da će se vratiti. Umela je da prepozna usamljenost, koliko god vešto skrivena bila. Osećala je da mu je, na neki čudan neopipljiv način, njena senka potrebna koliko i njoj njegova. A iskustvo ju je naučilo da je Potreba skladište u koje staje pozamašna količina okrutnosti.

Premda Andžumino napuštanje Havabge beše daleko od srdačnog, znala je da, sem nje, ima još onih koji će odavati snove i tajne tog poslednjeg konačišta.

2.

Havabga

Bila je četvrto od petoro dece, rođena jedne hladne januarske noći uz svetlo uljane lampe (nestašica struje) u Šahdžahanabadu, ograđenom gradu u Delhiju. Ahlam Badži, babica koja je porodila njenu majku i nju spustila u majčino naručje umotanu u dva šala, rekla je: „Dečak je.“ S obzirom na okolnosti, njena greška je razumljiva.

Mesec dana nakon što je prvi put ostala trudna, Džahana-
ra Begum i njen muž su odlučili da će detetu, ukoliko bude muško, nadenuti ime Aftab. Njihova prva tri deteta bile su devojčice. Na Aftaba su čekali šest godina. Noć njegovog rođenja bila je najsrećnija u životu Džahanare Begum.

Kada je sledećeg jutra izašlo sunce i soba se zagrejala, ona odmota malog Aftaba. Razgledala je njegovo telašće – oči nos glavu vrat pazuhe prstiće na rukama prstiće na nogama – uživajući natenane. I tada, ugnežđenu ispod njegove muške stvarčice, otkri malu, neformiranu, ali nesumnjivo žensku stvarčicu.

Može li se majka prestraviti od sopstvene bebe? Džahanara Begum je bila prestravljena. Isprva oseti kako joj se srce steže, a kosti pretvaraju u pepeo. Potom pogleda još jednom, proveravajući da nije pogrešila. Potom se užasnu nad onim što je stvorila, creva joj se zgrčiše i tanak mlaz izmeta sjuri joj se niz noge. Potom razmotri mogućnost da ubije dete pa sebe. I na kraju podiže bebu i stisnu je uz grudi, dok je propadala kroz pukotinu što se otvorila između poznatog sveta i svetova za koje nije znala da postoje. Ponirala je u mrki ambis, a sve u šta dotad beše sigurna, sve od najmanjeg do najvećeg, prestade da joj bude jasno. Na urduu, jedinom jeziku koji je govorila, sve što postoji, kako živo, tako i neživo – tepisi, odeća, knjige, olovke, muzički instrumenti – imalo je rod. Sve sem njene bebe. Znala je, naravno, da za takve kao on postoji ime – *hidžra*. Dve reči, zapravo, *hidžra* i *kinar*. Ali dve reči ne čine jezik.

Da li je moguće živeti van jezika? Razumljivo da joj se ovo pitanje nije javilo kroz reči, niti u jednoj pronicljivoj rečenici. Doprlo je do nje kao nečujni jauk embriona.

Oprala se i rešila da do daljnjeg ne obaveštava nikog. Čak ni muža. Legla je kraj Aftaba i predahnula. Kao hrišćanski bog pošto je stvorio nebo i zemlju. Samo što se on odmarao ulivši smisao u svet koji je stvorio, dok se Džahanara Begum odmarala stvorivši onog koji će sav smisao sveta isterati iz nje.

Na kraju krajeva, nije to prava vagina, govorila je sebi. Prolaz nije otvoren (proverila je). To je samo nekakav dodatak, još je beba. Možda će se zatvoriti, ili zarasti, ili nekako nestati. Moliće se u svakom hramu koji zna i preklinjati Svevišnjeg da joj ukaže milost. Poslušaće je. Znala je da hoće.

Možda i jeste, na način koji ona neće sasvim razumeti.

Prvog dana kad se osetila kadrom da izađe iz kuće, Džahanara Begum ponese bebu Aftaba u dargu* hazreti Sarmada Šehida, na desetak minuta laganog hoda od svog doma. Tada nije znala priču o hazreti Sarmadu Šehidu i nije imala pojma zašto se tako sigurnim korakom uputila baš ka njegovom hramu. Možda ju je dozvao sebi. Ili su je privukli neobični ljudi koje je u odlasku na bazar tamo viđala utaborene – onakvi ljudi kakve u svojoj prošlosti ne bi udostojila ni pogleda, sem ako joj se ne bi isprečili na putu. Iznenada su joj se činili najvažnijim ljudima na svetu.

Nisu svi posetioci darge hazreti Sarmada Šehida poznavali njegovu priču. Nekima behu poznati delovi, nekima ni toliko, a bilo je i onih koji su je izmišljali sami. Većina zna da je bio jevrejski Jermenin, trgovac koji je u Delhi doputovao iz Persije, u potrazi za ljubavlju svog života. Ali samo malobrojni i da je ljubav njegovog života bio Abhaj Čand, mladi Indus koga je upoznao u Sindu. Većina zna da se odrekao judaizma i primio islam. Ali samo malobrojni da ga je duhovna potraga dovela do toga da odbaci ortodokсни islam. Većina zna da je, kao goli fakir, živeo na ulicama Šahdžahanabada sve dok ga nisu javno pogubili. Ali samo malobrojni da razlog za pogubljenje ne beše nagost kojom je vređao javnost, već njegovo versko otpadništvo. Tadašnji vladar Aurangzeb pozvao je Sarmada na dvor, zatraživši od njega da dokaže da je istinski musliman tako što će odrecitovati šehadu: *La ilaha illallah, Muhammad-ur rasul Allah* – Nema Boga do Alaha, a Muhamed je njegov prorok. Sarmad je stajao u kraljevskom sudu Crvene tvrđave, pred porotom muftija i mevlana. Kad je počeo da recituje šehadu, oblaci na nebu prekidoše s plovidbom, ptice se zamrzoše u po leta, a vazduh

* Hram, mauzolej. (Prim. prev.)

u tvrđavi zgusnu se i posta neprobojan. Međutim, on je završi pre nego što ju je započeo. Izreče samo prvi iskaz: *Nema Boga*. Ne može da nastavi, tvrdio je, dok ne okonča svoju duhovnu potragu i ne prigrli Alaha svim svojim srcem. Sve do tada recitovanje šehade predstavljalo bi tek ismevanje molitve. Aurangzeb, kog podržaše njegove muftije, naredi Sarmadovo pogubljenje.

Bilo bi pogrešno izvući iz ovog zaključak da oni koji odlaze da iskažu poštovanje prema hazreti Sarmadu Šehidu, nepoznati s njegovom životnom pričom, to čine u neznanju, bezmalo ne osvrćući se na činjenice i istoriju. Sarmadov nepokoreni duh – sveprisutan, opipljiv i istinitiji od svakog skupa istorijskih činjenica, u dargi se javljao svakom kom je bio potreban blagoslov. Slavio je (ali nikad propovedao) vrlinu duhovnosti pre svetih radnji, skromnost pre izobilja, ljubav ushićenu čak i kad je suočena s uništenjem. Sarmadov duh dopuštao je onima koji mu priđu da se posluže njegovom pričom i protumače je kako god njima odgovara.

Kad je Džahanara Begum postala poznato lice u dargi, čula je (a potom prenosila dalje) priču o tome kako je, na stepenicama džamije Džama Masdžid*, Sarmadu odrubljena glava pred okeanom ljudi koji su ga voleli i tu se okupili da mu kažu zbogom. O tome kako je njegova glava nastavila da kazuje pesme o ljubavi čak i kad mu je pala s ramena, i kako je podigao tu raspričanu glavu nehajno kao što bi motociklista podigao kacigu, uspeo se stepenicama džamije Džama Masdžid i potom, jednako nehajno, uzleteo pravo u raj. Zato je, govorila je Džahanara Begum svakom ko bi hteo da je sluša, u majušnoj dargi hazreti Sarmada (priljubljenoj poput prilepka uz istočno stepenište džamije Džama Masdžid,

* Džamija u kojoj se održavaju džume, molitve petkom. (Prim. prev.)

upravo tamo gde je u bari skončala njegova prolivena krv) pod crven, zidovi crveni i tavanica crvena. Minulo je više od tri stotine godina, govorila je, a da se hazreti Sarmadova krv nije sprala. Kojom god bojom da okreče njegovu dargu, tvrdila je, ona se s vremenom opet zacrveni.

Već prvi put, nakon što se probila kroz gungulu – kraj prodavaca eteričnih ulja i amajlija, čuvara hodočasničke obuće, bogalja, prosjaka, beskućnika, koza tovljenih da bi bile preklane na isteku ramazanskog posta i grupice tihih, postarijih evnuha koji su se nastanili pod ciradom ispred hrama – i ušla u malu crvenu prostoriju, Džahanaru Begum obuze mir. Zvuci ulice su utihnuli kao da dopiru iz daljine. S bebom u krilu sela je u ćošak i posmatrala ljude, i muslimane i Induse, kako ulaze sami ili u parovima i ostavljaju crvene končiče, crvene brazletne i ispresavijane ceduljice na ogradi oko grobnice, nadajući se Sarmadovom blagoslovu. Tek primetivši prozirnog starca usahle izgužvane kože i s bradom od uskovitlanog svetla gde sedi u ćošku klataći se napred-nazad i plačući kao da mu je srce slomljeno, Džahanara Begum dopusti suzama da poteku. *Ovo je Aftab, moj sin*, došapnula je hazreti Sarmadu. *Donela sam ga tebi. Čuvaj ga. I nauči me kako da ga volim.*

Što je hazreti Sarmad i učinio.

Prvih nekoliko godina Aftabovog života tajna Džahanare Begum bila je bezbedna. U iščekivanju da mu ženska stvarčica zaraste, držala ga je uza sebe i štitila od svakog i svega. I po rođenju svog mlađeg sina Sakiba nije dopuštala Aftabu da joj se otkine od skuta. Za ženu koja je tako dugo i nestrpljivo iščekivala rođenje sina, takvo ponašanje se nije smatralo neobičnim.

Navršivši pet godina, Aftab je krenuo u medresu za dečake na hindiju i urdu, u Čurivali Gali (Ulici prodavaca brazletni). Po isteku godine dana recitovao je veći deo Kurana, mada ne beše jasno koliko toga razume – što je važno i za ostalu decu. Aftab je bio bolji od prosečnih đaka, mada se od njegovih malih nogu znalo da je najdarovitiji za muziku. Imao je milozvučan, lep glas i pamtio melodije nakon samo jednog slušanja. Roditelji su rešili da ga pošalju maestru Hamidu Kanu, izvanrednom mladom muzičaru koji je grupicama dece predavao klasičnu indusku muziku u svojim skućenim odajama u Čandni mahali. Mali Aftab nije propustio ni jedan jedini čas. Kad je navršio devet godina, već je punih dvadeset minuta umeo da peva *badu hajal* dok mu je glas stidljivo treperio kao oblutak što skakuće po jezerskoj vodi. Pevao je čaiti i tumri s umešnošću i držanjem kurtizane iz Laknaua. U početku su ga čak ohrabivali, zabavljeni, ali uskoro ostala deca počеше da se podgurkuju i izruguju: *On je Ona. On nije ni On ni Ona. On je i On i Ona. Ona-On, On-Ona. Ha! Ha! Ha!*

Kad je podsmeh postao nepodnošljiv, Aftab prestade da ide na časove pevanja. Maestro Hamid, koji ga je obožavao, ponudi se da ga podučava samog. I tako se časovi nastaviše, ali je Aftab odbijao da odlazi u školu. Dotad su izbledele i nade Džahanare Begum. Na vidiku ne beše ni najave zaceljenja. Nizom maštovitih izgovora iz godine u godinu uspevala je da odloži njegovo obrezivanje, ali je mali Sakib čekao svoj red i znala je da joj vreme ističe. Na kraju učini šta je morala. Sakupi snagu i sve reče mužu, presamitivši se i ridajući od bola i olakšanja što konačno s nekim deli svoju tajnu.

Njen muž, Mulakat Ali, bio je hakim, lekar biljne medicine i ljubitelj urdu i persijske poezije. Celog života radio je za porodicu drugog hakima, Abdula Madžida, koji je spravljao

šerbet po imenu ruh afza (što na persijskom znači eliksir za dušu). Zamisao je bila da se ruh afza, spravljan od cveta prkosa, grožđa, pomorandže, lubenice, nane, šargarepe, mrve spanaća, kuskusa, lotosa, dve sorte ljiljana i destilata ruže iz Damaska, koristi kao tonik. Ljudi su, međutim, otkrili da dve supene kašike ovog svetlucavog sirupa crvenog kao rubin, razmućene u čaši hladnog mleka, ili čak obične vode, ne samo da čine slastan napitak već su i delotvorna odbrana od delhijskih žarkih leta i neobičnih groznica koje su pristi-zale na krilima pustinjskih vetrova. Ubrzo je sirup zamišljen kao lek postao najpopularniji letnji napitak u regionu. Ruh afza je postalo ime uspešnog preduzeća, poznato u svakom domaćinstvu. Četrdeset godina je ovo preduzeće vedrilo i oblačilo tržištem, razašiljući proizvode iz centrale u starom gradu na jug čak do Hajderabada, i na zapad čak do Avganistana. Onda se desila Deoba. Božja karotida rasprsla se na novoj granici između Indije i Pakistana i milion ljudi umrlo je od mržnje. Susedi su se okomili jedni na druge kao da se ne poznaju i kao da nikad nisu išli jedni drugima na svadbe ni pevali zajedničke pesme. Ograđeni grad se polomio i otvorio. Stare su se porodice iselile (muslimanske), a nove doselile (induske) i rasporedile oko gradskih zidina. Preduzeće *Ruh afza* je pretrpelo ozbiljan udarac, ali uskoro stade na noge i otvori ogranak u Pakistanu. Četvrt veka kasnije, nakon holo-kausta u Istočnom Pakistanu, otvoren je još jedan ogranak u sasvim novoj zemlji, Bangladešu. Kao i toliko toga na svetu, na kraju je eliksir za dušu, koji je preživeo ratove i krvavo rođenje tri nove države, pregazila koka-kola.

Premda je Mulakat Ali bio pouzdan i cenjen zaposlenik hakima Abdula Madžida, plata koju je zarađivao ne beše dovoljna da se sastavi kraj s krajem. Stoga je po isteku radnog vremena primao pacijente kod kuće. Džahanara Begum

doprinosila je kućnim primanjima šijući bele pamučne kapice po uzoru na one koje je nosio Gandi i prodajući ih na veliko prodavcima Indusima na tržnici Čandni Čouk.

Mulakat Ali utvrdio je da vodi poreklo od mongolskog imperatora Džingis-kana, preko njegovog drugorođenog sina Džagataja. Čuvao je ispućali pergament s gusto razgranatim porodičnim stablom i limeno sanduče puno tankih požutelih papira za koje je verovao da potkrepljuju njegovu tvrdnju i nude objašnjenje kako to da su potomci šamana iz pustinje Gobi, obožavaoci Večitog plavog neba, nekad smatrani neprijateljima islama, postali praoci mogulske dinastije koja je vladala Indijom vekovima, i kako to da je porodica samog Mulakata Alija, potomka mogula koji behu suniti, postala šiitska. Povremeno, možda jednom u nekoliko godina, otvorio bi sanduče i pokazao svoje papire nekom gostujućem novinaru koji ga najčešće nije niti pažljivo slušao niti uzimao zaozbiljno. Dugačak intervju bi se, u najboljem slučaju, sveo na šaljiv, zabavan pasus u novinskom vikend dodatku o starom Delhiju. Ukoliko bi članak izašao na srednje dve strane, možda bi se na njima našla i sličica Mulakata Alija, uz fotografije mogulske kuhinje, muslimanki u burkama posađenim u rikše što se probijaju kroz uzane prljave uličice i, naravno, nezaobilazni snimak iz vazduha hiljada muslimana s belim kopicama koji se, poređani u savršeno pregledne redove, klanjaju u džamiji Džama Masdžid. Neki čitaoci smatrali su ovakve fotografije dokazom svesrdne posvećenosti Indije sekularizmu i međuverškoj toleranciji. Neki su ih gledali uz uzdah olakšanja, jer im je delhijsko muslimansko stanovništvo delovalo sasvim zadovoljno u svom živopisnom getu. A postoje i oni koji su zaključili da muslimani ne žele da se „integrišu“ i da su zauzeti razmnožavanjem i samoorganizovanjem, te da će uskoro postati pretnja hinduističkoj Indiji.

Oni koji su zauzimali takvo stanovište zadobijali su uticaj uznemirujućom brzinom.

Bez obzira na to šta bi se u novinama pojavilo, a šta ne, Mulakat Ali je i u poznim godinama uvek dočekivao goste u svojim skromnim odajama sa izbledelom otmenošću plemića. O prošlosti je govorio s dostojanstvom, ali bez nostalgije. Pričao je kako su, u trinaestom veku, njegovi preci vladali imperijom što se protezala od zemalja koje sebe danas nazivaju Vijetnamom i Korejom, pa do Mađarske i Balkana, od severnog Sibira do Dekanske visoravni u Indiji. Bila je to najveća imperija za koju ovaj svet zna. Intervju je obično završavao recitovanjem dvostiha na urduu jednog od svojih omiljenih pesnika, Mir Taki Mira:

*Jis sar ko gurur aaj hai jaan taj-vari ka
Kal us pe jahin šor hai pirnauhagari ka*

Ko se danas diči sa krunom na glavi
Već sutra se ovde u žalosti davi.

Većina njegovih gostiju, poslanika nove vladajuće klase punih sebe i jedva svesnih sopstvene mladalačke pompeznosti, nije u potpunosti sagledavala slojevito značenje dvostiha što im je ponuđen kao grickalica koju će niz grlo sprati čašicom gustog slatkog čaja, malom kao naprstak. Shvatali su, doduše, da je reč o naricaljki za palim carstvom čije su se međunarodne granice svele na blatni geto opasan urušenim zidinama starog grada. Shvatali su i da je u pitanju skrušeni osvrt Mulakata Alija na oskudicu u kojoj bitiše. Promicalo im je, međutim, da je dvostih podmukla grickalica, izdajnička samosa, upozorenje upakovano u žalopojku koje im je, uz lažnu poniznost, ponudio učeni muškarac sasvim uveren u

činjenicu da njegovi slušaoci ne govore urdu – jezik koji je, kao i većina njegovih govornika, postepeno sabijan u geto.

Strast Mulakata Alija prema poeziji ne beše tek hobi odvojen od njegovog zvanja hakima. Bio je uveren da poezija leči, ili unajmanje olakšava gotovo svaku boljku. Svojim pacijentima prepisivao je pesme onako kako drugi hakimi prepisuju lekove. Iz bogatog repertoara umeo je da izvuče dvostih nezamislivo primeren za svaku bolest, svaku priliku, svako raspoloženje i svaku neupadljivu promenu političke klime. Ta njegova navika učinila je da život oko njega deluje istovremeno sadržajnije i manje posebno nego što je uistinu bio, natapajući ga blagim osećajem uparloženosti, osećajem da se sve što se dešava jednom već desilo. Da je već zapisano, otpevano, promišljeno i uneseno u inventar istorije. Da ništa novo nije moguće. Stoga su, verovatno, mladi ljudi često bežali od njega uz kikot, čim bi naslutili da se sprema dvostih.

Nakon što mu je Džahanara Begum ispričala za Aftaba, možda prvi put u svom životu Mulakat Ali nije raspolagao dvostihom odgovarajućim za takvu priliku. Trebalo mu je vreme da pregrmi početni šok. A onda pokudi ženu što mu se nije poverila ranije. Vremena se menjaju, rekao je. Ovo je moderno doba. Bio je uveren da za problem njegovog sina postoji jednostavno medicinsko rešenje. Pronaći će lekara u Nju Delhiju, daleko od tračeva i glasina koji kolaju budžacima starog grada. Svevišnji pomaže onima koji pomognu sami sebi, saopštio je supruzi pomalo strogo.

Nedelju dana kasnije, obučeni u paradnu odeću i s nesrećnim Aftabom u muževnoj, olovnosivoj pašunskoj nošnji, s crnim vezenim prslukom, kapicom i sandalama vrhova uvrnutih kao gondole, tangom koju je vukao konj uputiše

se u Nizamudin basti*. Navodna svrha njihovog izleta bila je da potraže moguću nevestu za rođaka Ejdžaza, najmlađeg sina starijeg brata Mulakata Alija, Kasima, koji se nakon Deobe odselio u Pakistan i tamo radio za ogranak *Ruh afze* u Karačiju. Prava svrha beše zakazani pregled kod dr Gulama Nabija, koji je sebe nazivao „seksologom“.

Doktor Nabi se ponosio time što je čovek bez dlake na jeziku, neposrednog i naučnog stava. Pregledavši Aftaba, reče da on, medicinski govoreći, nije hidžra – žena zatočena u muškom telu – premda bi se ta reč mogla upotrebiti iz praktičnih razloga. Aftab je, saopšti im, redak primerak hermafrodita, kako s muškim, tako i sa ženskim osobenostima, iako su, spolja gledano, muške imale preimućstvo. Rekao je da im može preporučiti hirurga koji će žensku stvarčicu zapečatiti, zašiti. Mogao bi mu prepisati i neke pilulice. Ali problem, dodade, nije samo površinski. Iako bi tretman izvesno pomogao, „sklonosti hidžre“ teško da će ikada nestati. (Reč koju je upotrebio za „sklonosti“ bila je *fitrat*.) Nije mogao da garantuje potpuni uspeh. Spreman da se uhvati za slamku, Mulakat Ali je bio ushićen: „Sklonosti?“, rekao je. „Sklonosti ne predstavljaju problem. Svi imamo ovu ili onu sklonost. Sklonostima se da upravljati.“

Iako poseta doktoru Nabiju nije dala brzo rešenje za ono što je Mulakat Ali smatrao Aftabovom boljkom, samom Mulakatu Aliju veoma je koristila. Pružila mu je koordinate u okviru kojih će se smestiti, ukotviti svoj brod koji se već opasno ljuljao na okeanu nerazumevanja, bez dvostiha na vidiku. Sada je bio u stanju da nemir pretoči u sagledavanje praktičnog problema i usmeri pažnju i energiju ka

* Otmjena stambena četvrt u Delhiju. (Prim. prev.)

pronalasku odgovora na pitanje koje je dobro razumeo: kako sakupiti dovoljno novca za hiruršku intervenciju?

Smanjio je kućne troškove i napravio spisak prijatelja i rođaka od kojih bi mogao pozajmiti pare. Istovremeno se posvetio kulturnom projektu usađivanja muževnosti u Aftaba. Preneo je na njega ljubav prema poeziji i obeshrabrio pevanja tumri i čaitija. Ostajao je budan do kasno u noć pripovedajući Aftabu o njihovim ratničkim precima i njihovom držanju na bojnopolju. Aftab je ostao ravnodušan. Ali kad ču priču o tome kako je Džingis-kan zadobio ruku svoje prelepe žene Borte Katun, koju je otelo suparničko pleme s čijom se vojskom potom Džingis-kan sukobio sam-samcijat, jer ju je toliko voleo – Aftab požele da joj se nađe u koži.

Dok su njegove sestre i braća išli u školu, Aftab je provodio sate na balkončiću svoga doma gledajući u Čitli Kabar – mali hram posvećen pegavoj kozi za koju se pričalo da je imala natprirodne moći – i u prometnu ulicu što je prolazila pored i ulivala se u matjamahalski bazar. Brzo se upoznao s melodijom i ritmom susedstva, koji su se u osnovi svodili na reku psovki na urduu – *jebaću ti majku, jebo sestru svoju, kurca mi tvoje majke* – pet puta dnevno prekidanu pozivom na molitvu s džamije Džama Masdžid, kao i s nekoliko manjih džamija u starom gradu. Dok Aftab beše na stalnoj straži, iz dana u dan, a da ne čuva ništa i nikog, Gudu Baj, svadljivi ranoranilac koji je parkirao tezgu punu svetlucave ribe nasred bazara, izdužio bi se po podne, jednako redovno kao što sunce izlazi na istoku i zalazi na zapadu, i pretvorio u Vasima, visokog, dopadljivog prodavca kolačića naan hataj; on bi se s večeri sparušio u Junusa, niskog i žgoljavog prodavca voća koji se, kasnije noću, širio i rastao kao balon sve dok ne postane Hasan Mijan, dežmekasti prodavac najboljeg jagnječeg birjanija u Matja mahali, službenog kutlačom iz

velike bakarne šerpe. Jednog prolećnog jutra Aftab ugleda visoku ženu uzanih kukova, jako nakarminisanu, u zlatnim sandalama na štiklu i sjajnim zelenim satenskim šalvarama, kako kupuje narukvice od Mira, prodavca narukvica koji je u slobodno vreme radio kao čuvar grobnice na bazaru Čitli Kabar. Zalihe narukvica noću je skladištio u grobnici, nakon što bi zatvorio i grobnicu i radnju (uspeo je da sredi da im se radno vreme poklapa). Aftab nikada nije video nikog sličnog toj visokoj nakarminisanoj ženi. Strčao je niz strme stepenice, izašao na ulicu i neprimetno je pratio dok je kupovala gulaš od jagnjećih papaka, šnale za kosu i guave, i dala na popravku sandalu na kojoj je pukao kaišić.

Želeo je da bude ona.

Pratio ju je niz ulicu celim putem do Turkmenske kapije, dugo ostavši pred plavim vratima iza kojih je nestala. Nema te obične žene kojoj bi bilo dozvoljeno da se tako odevena šetka ulicama Šahdžahanabada. Obične žene Šahdžahanabada nosile su burke, ili su unajmanje pokrivala glavu i svaki deo tela izuzev šaka i stopala. Žena koju je Aftab pratio mogla je da se obuče tako kako se obukla samo zato što nije bila žensko. Šta god da beše, Aftab je želeo da bude ona. Želeo je da bude ona čak više no što je želeo da bude Borta Katun. Želeo je da kao ona mine kraj mesara pred kojima vise odrani leševi celih koza poput velikih zidova od mesa; da se koketno smeška prolazeći kraj muškog frizeraja u kom berber Ilijas šiša Lijakata, vitkog mladog mesara, i napomađuje mu kosu. Želeo je da ispruži ruku nalakiranih noktiju, okićenu narukvicama, i blago digne riblje škrge ne bi li utvrdio koliko je riba sveža i spustio cenu. Želeo je da samo malo zadigne šalvare dok preskače baricu – tek toliko da mu vide grivnu oko gležnja.

Počeo je da provodi vreme što na časovima pevanja, što pred plavim vratima kuće u Gali Dakotanu, gde je živea visoka žena. Saznao je da je zovu Svila od Bombaja i da ih je još sedam kao ona – Bulbul, Razija, Hira, Bejbi, Nimo, Meri i Gudija. Sve one su živele u zdanju iza plavih vrata i imale učiteljicu muzike, predvodnicu po imenu Kulum Bi, stariju od svih ostalih, koja beše glava kuće. Aftab je saznao i da je zdanje poznato kao Havabga – Kuća snova.

U početku su ga terali odatle jer su svi, uključujući i žiteljke Havabge, poznavali Mulakata Alija i nisu želeli da mu se zamere. Ali bez obzira na prekore ili kaznu koja mu je pretila, Aftab se iz dana u dan tvrdoglavo vraćao. U njegovom svetu to beše jedino mesto na kom se vazduh pomicao da mu otvori put. Činilo se kao da se komeša, pomera u stranu, slično školskom drugu koji mu pravi mesto u klupi kraj sebe. Narednih meseci trčkao je za njih po prodavnicama, nosio im tašne i muzičke instrumente kad su išle u obilaske grada, masirao im umorna stopala na kraju dana i tako uspeo da se ubaci u Havabgu. Konačno je osvanuo dan kad mu dopustiše da uđe. Stupio je u taj obični, rastureni dom kao da prolazi kroz rajске dveri.

Iza plavih vrata prostiralo se popločano dvorište opasano visokim zidom, s pumpom u jednom i narom u drugom ćošku. Iza prostrane verande zaklonjene stubovima nalazile su se dve prostorije. Nad jednom se krov urušio a zidovi izmrvili, ostavivši za sobom hrpu škrljca oko koje se nastanila familija mačaka. Prostorija koja nije propala bila je veća i u prilično dobrom stanju. Uz oljuštene zelene zidove stajala su dva ormara i dva plakara izlepljena sličicama filmskih zvezda – Madhubale, Vahide Rehman, Nargisa, Dilipa Kumara (čije pravo ime je Muhamed Jusuf Kan), Gurua Duta i dečka iz kraja, Džonija Vokera (Badrudina Džamaludina Kazija),

komičara koji bi nasmejao i najtužniju osobu na svetu. Na vratima jednog ormara stajalo je zamučeno veliko ogledalo. U drugom ćošku nalazila se ofucana stara komoda. Okrunjen i naprsao luster sa samo jednom upotrebljivom sijalicom i tamnosmeđim ventilatorom u produžetku visio je s visoke tavanice. Ventilator su odlikovale ljudske osobine – bio je uzdržan, ćudljiv i nepredvidljiv. Imao je i ime, Uša. Uša više nije bio mlad i obično bi proradio tek kada ga podbodu i poguraju metlom dugačke drške, poskakujući zatim kao spora igračica na šipci. Maestra Kulsum Bi spavala je na jedinom krevetu u kući, nad kojim je visio kavez s njenim papagajem Birbalom. Ako bi Kulsum Bi noću izbivala iz sobe, Birbal je pištao kao da ga kolju. Za budnih sati Birbal je raspolagao prvoklasnim arsenalom psovki kojima je pret-hodio poluprezriv, poluzavodnički uzvik *Ai hai!* pokupljen od njegovih sustanarki. Birbalova omiljena uvreda bila je ona koja se najčešće čula u Havabgi: *Saali randi hidžra* (jebala te sestra, kurvinjska hidžro). Birbal je poznavao sve njene varijacije. Ovu psovku znao je da promrmlja, koketno je dobaci, kaže u šali, s naklonošću ili uz istinski, ogorčeni bes.

Sve ostale spavale su na verandi, dok su im dušeci i posteljina preko dana stajali smotani uza zid kao bale sena. Kad bi zimi postalo hladno i vlažno, nagurale bi se u sobu Kulsum Bi. U toalet se ulazilo kroz ruševinu druge sobe. Kupale su se na smenu, kraj pumpe. Besmisleno strme uske stepenice vodile su na sprat do kuhinje. Kuhinjski prozor gledao je na kupolu Crkve Svete Trojice.

Među stanovnicama Havabge Meri je bila jedina hrišćanka. Nije odlazila u crkvu, ali je oko vrata nosila maleno raspeće. Gudija i Bilbul bile su Induskinje i povremeno su posećivale one hramove gde behu voljni da im otvore vrata. Ostale su bile muslimanke. Pohodile su džamiju Džamu i darge u kojima su

imale pristup unutrašnjim odajama (za razliku od bioloških žena, hidžre nisu imale menstruaciju, tako da ih nisu smatrali nečistima). Menstruaciju je imala samo najmuževnija osoba u Havabgi. Bismila je spavala gore, na kuhinjskoj terasi. Beše to sitna, vretenasta, tamnoputa žena glasa sličnog autobuskoj sireni. Nekoliko godina ranije prešla je u islam i preselila se u Havabgu (ova dva događaja nisu bila međusobno povezana), nakon što ju je muž, vozač autobusa za firmu *Delhi transport*, izbacio na ulicu jer mu nije rodila dete. Nikada mu, naravno, na um nije palo da bi on mogao biti odgovoran za njenu jalovost. Bismila (ranije Bimla) brinula je o kuhinji i čuvala Havabgu od uljeza sa žestinom i bezočnošću profesionalne čikaške mafijašice. Mladim muškarcima pristup u Havabgu bio je najstrože zabranjen bez njenog izričitog odobrenja. Čak i redovne mušterije – kao Andžumin budući klijent, Muškarac Koji je Znao Engleski – morale su da se drže podalje i same nalaze smeštaj nakon što postignu dogovor. Bismili je na terasi društvo pravila Razija, koja je izgubila i um i pamćenje i više nije znala ni ko je ni odakle je. Razija nije bila hidžra. Bila je muškarac koji voli da se oblači u žensku odeću. Nije želela da je smatraju ženom, već muškarcem koji želi da je žena. Odavno je prestala da ljudima (i ostalim hidžrama) objašnjava razliku. Dane je provodila hraneći golubove na krovu i skrećući svaki razgovor na raspravu o tajnom, nerealizovanom državnom projektu (zvala ga je *dao-pek*) namenjenom, kako je sama otkrila, hidžrama i ljudima nalik njoj. Po tom projektu, trebalo je da svi žive zajedno u istom naselju, primaju državnu penziju i oslobode se obaveze da zarađuju za život onim što je nazivala *badtamizi* – loše vladanje. Razijina druga omiljena tema behu državne penzije za ulične mačke. Iz nekog razloga njen um bez sećanja i bez sidra neizostavno je klizio ka državnim projektima.

Aftabova prva prava drugarica u Havabgi postala je Nimo Gorahpuri, najmlađa od svih i jedina sa završenom srednjom školom. Nimo je pobjegla od kuće u Gorahpuru, gde joj je otac radio kao viši činovnik u tamošnjoj glavnoj pošti. Iako se pretvarala da je mnogo starija, imala je samo šest ili sedam godina više od Aftaba. Bila je niska i punačka, guste crne kose, predivnih obrva nalik zakrivljenim sabljama i izuzetno gustih trepavica. Smatrali bi je pravom lepoticom samo da joj brada nije rasla tako brzo; stoga joj je koža na obrazima pod šminkom delovala plavičasto čak i posle brijanja. Nimu je opsedala ženska zapadnjačka moda i ljubomorno je čuvala svoju zbirku modnih časopisa koje je nabavljala na subotnjem bazaru polovnih knjiga na pločniku u Dajugandžu, na pet minuta hoda od Havabge. Naušad, jedan od prodavaca knjiga, kupovao je časopise od skupljača smeća koji opslužuju strane ambasade u Šantipatu, čuvao ih ispod tezge i prodavao Nimi uz veliki popust.

„Znaš li zašto je Bog stvorio hidžre?“, pitala je Aftaba jednog popodneva, listajući izgužvano izdanje *Voga* iz 1967. i zureći u golonoge plavuše koje su je silno očaravale.

„Ne, zašto?“

„Kao eksperiment. Rešio je da nešto stvori... živo biće nesposobno da bude srećno. Pa je stvorio nas.“

Ove reči pogodiše Aftaba kao da ga je udarila. „Kako možeš to da kažeš? Sve ste vi ovde srećne! Ovo je Havabga!“, rekao je uspaničeno.

„Ko je ovde srećan? Sve ovo je šarena laža“, odbrusi Nimo i ne podižući pogled s časopisa. „Niko ovde nije srećan. To je nemoguće. *Are jar*,* razmisli sam, zbog čega su normalni ljudi nesrećni? Ne mislim na tebe, već na odrasle slične

* Hej, prijatelju. (Prim. prev.)

tebi. Šta ih čini nesrećnim? Skok cena, iznos školarine za decu, to što ih muševu tuku ili žene varaju, pobune Indusa i muslimana, indo-pak rat – *spoljni* potresi koji pre ili kasnije prođu. Ali nama su skokovi cena, dečje školarine, muševu siledžije i žene preljubnice svi *unutra*. Pobuna je *u nama*. Rat je *u nama*. Indija i Pakistan su *u nama*. To nikada neće proći. *Ne može.*“

Aftab je očajnički želeo da se usprotivi, kaže joj da strašno greši, jer *on* je bio srećan, srećniji no ikad pre. On je živi dokaz da Nimo Gorahpuri nije u pravu, zar ne? Ali ne reče ništa, jer bi time otkrio da sebe ne ubraja među „normalne ljude“, na šta još nije bio spreman.

Tek kad je napunio četrnaest godina – a dotad je Nimo već pobešla iz Havabge s vozačem autobusa *Državnog transporta* (koji ju je uskoro napustio i vratio se svojoj porodici) – Aftab je u potpunosti shvatio šta je time mislila. Njegovo je telo iznenada zaratilo s njim. Izrastao je i postao mišićav. I dlakav. U panici je pokušao da ukloni dlake s lica i tela burnolom – melemom za opekotine od kog su mu ostale fleke po koži. Potom je iskušao kremu za depilaciju koju je ukrao od sestara (što se ubrzo saznalo jer je smrdela kao otvorena kanalizacija). Čupave obrve počupao je pincetom kućne radinosti koja je više podsećala na hvataljku, sve dok ne zaličiše na tanušne, asimetrične mesečeve srpove. Dobio je Adamovu jabučicu koja je skakutala gore-dole. Želeo je da je iščupa iz grla. Zatim usledi najveća izdaja, s kojom nije imao načina da se izbori: promenio mu se glas. Umesto njegovog milozvučnog, tanušnog glasića izronio je dubok, moćan muški glas. Gadio mu se i plašio ga svaki put kad nešto izusti. Ućutao se i progovarao samo kad mu nije bilo druge, nakon što bi iscrpio sve ostale mogućnosti. Prestao je da peva. Onaj ko bi načulio uši slušajući muziku čuo bi i visok, jedva čujan